

ДНІПРО, ДНІСТЕР, ДУНАЙ

Назви *Дніпро* і *Дністер* зафіксовані греками та латинянами ще в античні часи у формі *Данапріс* і *Данастріс*. Тому більшість мовознавців первісно значення цих слів виводять, виділяючи в них насамперед елемент *дан-*, *дана-*, і таким чином роблять висновок, що ці назви «не тільки не українські, але й не слов'янські». При цьому вони не враховують одного: як давні греки й латиняни сприймали окремі звуки слов'янської мови.

А давні греки й латиняни деякі слов'янські звуки сприймали по-своєму. Наприклад, на місці слов'янського звука *у* вони чули *о* й назву *Русь* передавали як *Rossia* (звідси й сучасна назва Росії, запозичена в грецькому звучанні). Слов'янський звук, який позначався буквою *ѣ*, у них асоціювався із звуком *а*. Так, назва македонського міста *Прилѣтъ* грецькою мовою звучала як *Prilapos*, назва *Брѣхальница* – як *Brahalinica*, ім'я *Вонтѣхъ* – як *Voitachos*. До речі, цей звук і в деяких слов'янських мовах часом звучить тепер як *а*: у давньослов'янській мові було *лѣто* (українське *літо*), а в сучасній болгарській – *лято*, у польській – *lato*. Так само нечіткий короткий давньослов'янський звук *ѣ* давні греки й латиняни сприймали як *а*, і не дивно, бо в сербській мові він так і прояснився: давньослов'янське слово *сѣнь* (українське *сон*) тут звучить як *сан*; і в польській мові він у деяких випадках озвучився як *а*: давньослов'янському *тѣрѣжъ* (українське *торг*) тут відповідає *targ*.

Отже, з'ясовуючи первісне значення назв *Дніпро* і *Дністер*, треба орієнтуватися не на грецьке чи латинське, а на давньослов'янське їхнє звучання. У найдавніших українських пам'ятках ці назви писалися так: *Дѣньпрѣ* і *Дѣньстрѣ* (давні греки й латиняни в них замість звуків *ѣ* та *ѣ* підставили звук *а* та додали своє закінчення).

В обох назвах є спільна частина *Дѣнь*. Звук *ѣ* закономірно виникав на місці *у*: пор. латинське *domus* і давньослов'янське *домъ* «дім»; *рудий* і давньослов'янське *ръдѣа* (українське *іржа*). Звук *ѣ* походить з давнього звукосполучення *ай*: пор. литовське *kajna* «ціна» і давньослов'янське *цѣна* «ціна»; готське *stains* «камінь» і давньослов'янське *стѣна* «стіна» (у сербській мові це ж слово *стена* й тепер означає «скеля», «великий камінь»). У частину *Дѣнь* замість звуків *ѣ* і *ѣ* підставляємо їхні історичні відповідники *у* та *ай* – маємо *Дунай*. Це слово й дотепер збереглося в українських народних піснях як загальна назва зі значенням «велика вода»: *Ой за горами вода дунаями, ой там козаченко коня напуває; Понад морем, дунаєм вітер явір хитає; Налетіли сірі гуси, сіли, пали на дунаєчку, сколотили всю дунай-воду; Ой у гаю при дунаю соловей щебече*. У народних піснях словом *Дунай* називано і якусь із цих двох річок: *Тихо, тихо Дунай воду несе; Ой над бистрим над Дунаєм чорний ворон криче*. У складеній десь в XI–XII ст. руськими воїнами биліні так називається такий Дніпро: *А от Дуная протекла да тут Дунай-река ко ствольному ко городу Киеву*.

У слові *Дѣньпрѣ* друга частина *прѣ*, безсумнівно, означає «текуча вода», «ріка». На таку думку наводять як назви багатьох річок, так і загальні назви явищ, так чи інакше пов'язаних із річковою водою.

До таких назв слід віднести і назву річки *Прут* (у скіфській вимові – *Пората*, у грецькій – *Pyretos*), і діалектне слово *пруд* «швидка течія ріки», а отже, й *прудкий*, а також *спритний*, *спорий*, *порський*, можливо, й *прісний* (у значенні «річковий», коли йдеться про воду). Очевидно, й назву річки *Прип'ять* треба тлумачити не як «притока», а як «Ріка-путь» (у другій частині маємо справу з чергуванням *я* – *у*, як у *в'язати* – *вузол*). Сюди вписуються і назви річок в Україні *Протва*,

Простир, *Просянка*, *Прусянка*, *Прудник*, *Прудок*, *Проня*, *Придка*, *Предівка*, *Пира*, *Пиріг*, *Стопирка*, *Опір*, *Пороз*, *Порозок*, *Порозовиця*, *Перев*, *Перга*, *Перлівка*, давня назва річки Ірпінь – *Пірна*, однакова назва приток Ірпіння, Удаю, Псла – *Веприк*, і слов'янська, лужицька назва річки в Німеччині *Sprjewja* (Шпрее). А оскільки звук *п* може переходити в *б* (*прискати* – *бризкати*, *напухати* – *набухати*, *лапи* – *лабети* тощо), то первісно цей самий корінь міг бути й у назвах річок *Береза*, *Березівка*, *Березянка*, *Березовиця*, *Березниця* (ці назви навряд чи мають щось спільне з назвою дерева береза), і в назві притоки Тетерева *Ібр*.

Первісний корінь *пр* маємо також у словах *прати* (у давнину прали переважно в річці; аналогічно як німецьке *waschen* «прати» від *Wasser* «вода»), *періщити* (про дощ), *порскати*, *пирскати*. Від нього, найімовірніше, пішла й назва головного бога українців-хліборобів *Перун*, яка мала б означати «той, що дає дощ» (частина *-ун* – це суфікс із вказівкою на діяча, як у словах *бігун*, *буркотун*, *веселун*, *відун*, *опікун*, *лісун* «лісовий бог», у найдавніших відомих слов'янських іменах *Славун*, *Сварун*).

Цей самий корінь наявний і в словах *простувати*, *простий* (має значення також «вільний»: *простий кін* «неспутаний кін», *простоволосий* «з непокритою головою», тобто «з вільним волоссям», *просторікувати* «говорити, нічим не обмежуючи себе», *просто неба* «під відкритим небом»; у словенській мові слово *prost* означає «вільний»), *простити* «звільнити від провини», *проца*, *прямий*, *правий* (у сербській мові слово *прав* означає «прямий»), а отже, й слово *правда* (на протилежність слову *кривда*, що походить від *кривий*).

У назві *Дѣньстрѣ* друга частина *стрѣ* також, найімовірніше, означає «текуча вода», «ріка». У цьому перекоңує значна кількість назв річок із первісним коренем звукосполученням *стр*: *Стрий*, *Стрижень*, *Струга*, *Струмук*, *Стрипа*, *Стримба*, *Стривігор*, *Стривець*, *Стригосла*, *Стронавка*, *Стир*, *Остер*, *Бистриця*, *Бистрик*, *Простир*. Той самий корінь *стр* є і в англійській назві *Гольфстрім* (*Gulf-stream*), що в перекладі означає «бездонна ріка». Нижня частина Дунаю колись називалася *Істр*. У загальних назвах, які можна було б співвіднести з поняттям «текуча вода», цей корінь спостерігається рідше: *струмій*, *стрімкий*, *стрімголов*, *бистрий*, *бистрина* «швидка течія, а також місце, де найшвидше тече вода в річці», *стрижень* «найглибше місце річки, де дуже швидко тече вода», а також, можливо, *настирливий*, *стрічка*, *стріла*, назва птаха *стриж*.

Таке широке побутування в сучасній українській мові елементів, з яких складаються назви *Дніпро* і *Дністер*, свідчить про те, що вони мають дуже давнє українське (слов'янське) походження. Означають вони те саме – «Дунай-ріка», тобто «Велика ріка».

Що ж до назви *Дунай* (у деяких мовах *Дунав*), то вона вперше згадується на початку I ст. до н. е. як назва верхньої, гірської частини цієї річки. Утворена вона, очевидно, складанням основ *дон* «вода» і *нав* «пливуча». Слово *дон* із значенням «вода» збереглося в назвах річок *Дон* і *Донець*. Частина *нав* є в таких словах латинського походження, як *навігація*, *астронавт* (дослівно *зореплавець*), *космонавт*. Кілька річок Дніпровського басейну мають назву *Навля*.

Отже, назви наших річок *Дніпро*, *Дністер*, *Дунай* прадавні слов'янські, тобто українські, не запозичені ні від кого.

Іван ЮЩУК